

MIKSA LAJOS

Kémes

A kézikönyvek felhasználhatóságáról

Pedagógusok munkájának szakmai irányítása-segitése többféle módon is történhet. Közülük az egyiket a különböző nyomtatványok, kiadványok, kézikönyvek jelentik. A bennük megfogalmazott információk és az anyagi ráfordítás azt a reményt fejezik ki, hogy a deklarált gondolatok szervesen be is épülnek a gyakorlati oktató-nevelő munkába.

De így történik-e valójában? Miként értékelik a kiadványokban, kézikönyvekben kifejezett segítőkészséget a nevelők? Használják-e, és mennyire veszik hasznát egy-egy kézikönyvnek mindennapi munkájuk során? Ezek már olyan kérdések, melyekre a gyakorlati pedagógia szakmai irányítói sem ismerik minden esetben a valósághű és egyértelmű választ. Ezt az állítást látszik igazolni több szervezet (az Oktatási Minisztérium Általános Iskolai Főosztálya, megyék és Budapest Főváros Tanácsa V. B. Művelődésügyi Főosztálya, a Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Pedagógiai Intézet) közösen meghirdetett 1979. évi pedagógiai pályázata, melynek javasolt témái között a különböző információforrások felhasználása, használhatósága is szerepelt.

Az alább következő tanulmány a felvetett kérdésekre igyekszik részleges választ adni, azt vizsgálva, hogy az osztályfőnöki óraterv elkészítése milyen szaktudományos és pedagógiai szakmai segítséget igényel, de csak egyetlen területen: a családi életre nevelés témakörénél.

Az osztályfőnökök tennivalóiról mindenekelőtt a Rendtartás intézkedik. A 3. pa-

ragrafus alatt 12 pontban sorolja el a részfeladatokat, melyek közül csak egyik az *osztályfőnöki órák megtervezése, szervezése és lebonyolítása*. Ami kimondottan az osztályfőnöki órákra vonatkozó rendelkezéseket illeti, azokról 3. paragrafus (2) és (3) pontja a következőket mondja: Az osztályfőnök...

... (2) Munkáját a Rendtartás előírásai, az osztályfőnöki órák tanmenete, a Nevelési Terv, az iskola munkaterve, egyéb útmutatók és az igazgató útmutatásai alapján végzi.

(3) Az iskolai év elején elkészíti az osztályfőnöki foglalkozási tervét." [1]

Az osztályfőnöki munka tehát lényegében az *osztályfőnöki foglalkozási terv* elkészítésével kezdődik. De hogyan kezdünk a tervezet elkészítéséhez? Milyen rovatokat tartalmazzon? Mi kerüljön az egyes rubrikákba? Ezekre a kérdésekre a *Rendtartás* természetesen már nem ad választ, következésképpen egy újabb dokumentum után kell kutatnunk.

Ha pedánsak vagyunk, vagy ha szerencsénk van, meg fogjuk találni a *Módszertani levél* c. kiadványt, amely döntően az *általános iskolai osztályfőnöki foglalkozási terv* elkészítéséhez ad tanácsokat. [2] E tanácsok értelmében a tervezet 3 fő fejezetből álljon (helyzetelemzés és a feladatok meghatározása; az osztályfőnöki órák terve; rendezvényprogram), melyek közül itt csak az osztályfőnöki órák előzetes tervének lényegesebb szempontjait nézzük meg. Tehát a következő felosztásra kell figyelemmel lennünk:

1.	2.	3.	4.	5.
Hónap, nap, óra száma.	Téma megjelölése (ami az adott órán kerül feldolgozásra).	Nevelési feladatok, követelmények. Sajátos fogalmak, összefüggések.	Tervezett módszerek, koncentráció, megosztott feladatok. (Úttörő raj, SZM, napközi, testvérraj, pártoló kollektívák, közművelődésügyi intézmények stb.)	Az eredményességre utaló megjegyzések.

A fentiek alapján készíthetjük el a fejléct, és utána kezdetünk az egyes rovatok kitöltéséhez.

Az 1. rész kitöltése látszatra nem jelent gondot, csak egy naptár és egy órarend kell hozzá. Az órarend összeállításánál viszont cél-szerű az iskolarádió és -televízió adásnapjait is figyelembe venni.

A 2. pont, a *Témamegjelölés* már több gon-

dot okoz, hiszen fejből nem tudhatjuk, hogy mi kerül egy-egy adott órán feldolgozásra. Ugyanakkor a már előttünk levő két dokumentum az órák témáiról nem ad tájékoztatást, tehát egy újabb kiadványt, *Az általános iskolai nevelés és oktatás tervét* kell megkeresnünk. [3] Ebből az alapvetően fontos könyvből tudjuk meg például azt is, hogy egész évre 32 órát kell terveznünk, és azt is,

hogy hány órát szánhatunk kötött órákra, válsztható és aktuális témákra.

A feldolgozandó anyagot Az általános iskolai nevelés és oktatás terve négy fő gondolat, négy nevelési terület köré csoportosítja. Ezek a következők: *Közösség és személyiség, Tanulás és munka, Szülőföldünk, hazánk, belyük a világban, Egészséges, kulturális életmód.* Bennek kapnak helyet a családi életre nevelés tematikus egységei is, de nem egymástól független részek felsorolásaképpen, hanem megtartva bizonyos fő gondolatok folytonosságát, egymással gondolatilag összefüggő „tematikus blokkok” formájában.

A összefüggések felismerése már a tervezésnél is segítséget jelent. Nyilvánvaló, hogy egyes kötött témák bizonyos szabadon választható tárgyakat is maguk köré vonzanak és ha még az aktualitásokra és az Iskolatelevízió, -rádió adásidejére is figyelemmel vagyunk, a „tematikus blokkok” időbeli elrendezéséhez is kaptunk szempontokat.

Óratervünk 3. pontjában kell megterveznünk az egyes órák *nevelési feladatait*, a *követelményeket*, az órán előforduló sajátos *fogalmakat*, és itt kell előre jeleznünk az alapvető, meghatározó *összefüggéseket* is. A családi életre nevelés legáltalánosabb feladatát a *Nevelés és oktatás terve* megfogalmazza: A családi életre nevelés alapvető feladata, hogy a közösség és személyiség szocialista viszonyának fejlesztése érdekében előkészítsen a helyes családi életre, a szocialista családmódel elfogadtatására, felkészítsen az átalakuló családban folyó életre. [1]

Bár helyes, de igen általános érvényű megfogalmazás ez. Megválaszolja a legfontosabb elvi jelentőségű kérdést, de éppen általánosságával sok újabb kérdést nyit meg. Mit értünk „helyes” családi életet? Milyen jellemzőkkel rendelkezik a „szocialista családmódel”? Milyen alakul át a család? Milyen okok miatt? Mi lesz a fejlődés iránya? És – ami a legfontosabb – hogyan tudnánk ezekre a változásokra tanítványainkat felkészíteni? Ezek főként a szaktudományok kérdései, de ilyen és ezekhez hasonló részkérdések megválaszolása adja majd az egyes órák nevelési feladatait is.

Csak hogy ezekre a kérdésekre a *Nevelés és oktatás terve* már nem ad választ. Mégisncs baj, mert a pedagógusok *szaktudományos felkészülését* egy újabb, eddig még nem említett kiadvány szolgálja, melynek címe: *Felkészítés a családi életre.* Ebben a könyvben van szó a család szociális tulajdonságairól és erkölcsi jellemzőiről, a pszichoszexuális fejlődés idősezu problémáiról, a nemi változások biológiai és pszichológiai folyamatáról vagy éppen az anyasággal és a gyermekszületéssel kapcsolatos egészségvédelmi ismeretekről... [5]

A fentiekben jelzett szaktudományos ismeretek természetesen nem a gyerekek, hanem a nevelők igényeit elégítik ki. Csak hogy a gye-

rekek előtt is meg kell majd világítanunk a szexualitás és a párkapcsolatok, a szocialista házasság és család leegyszerűbb, nélkülözhetetlen *fogalmait*. Erre a célra viszont a *Felkészítés a családi életre* már csak átfogalmazások, leegyszerűsítések révén felelne meg.

A *fogalmakat* leegyszerűbb módon a lexikonok magyarázzák. Témánk szempontjából a *Szexológia* ilyen szaklexikon, mely az osztályfőnöki órákon is használható. A gyermekkönyvek között is akad alkalmas kiadvány, például *A gólya bozott?* Az igazság azonban az, hogy a megfelelő gyermekkönyvek még ma is fehér foltjai a családi életre nevelés témakörének.

Térjünk át azonban még mindig a 3. rovatba írandó *nevelési feladatokra és követelményekre*, de ehhez már egy újabb könyvre lesz szükségünk, egy gyakorlatias kézikönyvre. A *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán c. módszertani útmutató* jól áttekinthető módon rendezi el a családi életre nevelés témáit négy témakörben. A részletes tematikát egy táblázat követi, mely megadja a témák osztályok szerinti elosztását. Majd az egyes témák elméleti alapvetése következik, és ezt a gondolatort óratervezetek zárják. [8] Világos tehát, hogy a 3. rovat nevelési feladatait, követelményeit, fogalmait és összefüggéseit a *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán c. kézikönyv* segítségével a legkönnyebb meghatározni.

A 4. rovatba az alkalmazandó *módszereket*, a *koncentrációt*, más szervezettekkel és intézményekkel *közösen megoldandó feladatok* előzetes tervét kell beírunk.

Nézzük először a *módszerek* kérdését! Milyen módszereket alkalmazzunk az egyes órákon? És mikor alkalmazzuk egyiket vagy másikat?

A *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán c. kézikönyv*, mint alcíme is jelzi, *módszertani útmutató*, tehát ha a megfelelő metódust akarjuk kiválasztani és megtervezni, ebben a könyvben kell tovább lapozgatnunk. Meg is fogjuk találni az *Ajánlott módszerek c. részt*, [9] mely négy alapvető eljárást mutat be viszonylag részletesen: az előadást, a vitát, az előzetes információszerezés különböző lehetőségeit és az érzelmi nevelést elősegítő módszereket. A sikeres meggyőződéshez azonban a fenti módszerek leíró ismerete még kevés lehet, ha nem tudjuk, hogy az egymástól különböző metódusok közül milyen feltételek mellett célszerű alkalmaznunk egyiket vagy másikat, az alkalmazott módszerek milyen körülmények között érik el a legnagyobb hatékonyságot, vagyis a közölt vagy megvitatott ismeretek hogyan válnak leginkább meggyőződéssé?

Ezekre és a belőlük következő további kérdésekre az eddig átnézett dokumentumok viszont nem válaszolnak. A felvetett problémák remek összefoglalóját éppenséggel egy egé-

szen más jellegű könyvben fedeztem fel, *Elliot Aronson* könyvében *A társas lényben*. [10] Itt a szerző leírja, hogy a meggyőzés pszichológiai lényege az *internalizáció*, és azt is, hogy ez miben különbözik az iskolákban is gyakori *bebódolástól* és *azonosulástól*. Megvilágítja a sikeres meggyőzés feltételeit az *előadó* felől (hitelesség, megbízhatóság, vonzerő), a *hallgatók* részéről (előzetes ismeretek, önértékelés) és a megfelelő módszerek kiválasztása érdekében részletesen leírja a kommunikáció „természetét”.

A 4. rovat anyagát képezi a *koncentráció* is. Iskolai nevelésről van szó, tehát *tantárgyi koncentrációra* kell először gondolnunk. Erre gondol a *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán* c. módszertani útmutató is, mert négy tantárgy esetében hívja fel az osztályfőnök figyelmét a koncentráció lehetőségeire. A családi életre nevelés azonban nemcsak az osztályfőnökök feladata, de a szaktanárokhhoz már a másik kiadvány a *Felkészítés a családi életre* c. segédkönyv szól. [11], [12]

A koncentráció után jöhetnek a *megosztott feladatok*. A *Rendtartásból* már idéztük, hogy az osztályfőnök munkáját az iskola munkaterve és egyéb dokumentumok alapján végzi, tehát az úttörőcsapattal, a szülői munkaközösséggel, különböző pártoló kollektívákkal (pl.: a KISZ-szel), közművelődési intézményekkel stb. kell a tervet előre egyeztetni. Megvalósításuk sikere pedig az osztályfőnök leleményén és szervező-készségén múlik.

Igy jutottunk el az utolsó rovat kitöltéséhez.

A tervezet 5. rubrikájába az *eredményességre utaló megjegyzések* kerülnek. Az óraterv egyetlen rovata, melynek tartalmát nem előre, hanem menet közben, folyamatosan kell regisztrálnunk. A folyamatosság azonban nem teszi könnyebbé a rovat kitöltését.

Miért? Főként azért, mert itt az eredményességet igen nehéz mérni. Ha a családi életre nevelés célja az, hogy „a szocialista humanizmus szellemében felkészítse a felnövekvő nemzedéket a harmonikus, boldog családi életre, a házastársi és szülői feladatokra...”. [13] és ha a cél elérésének fő útvonala a *párválasztási szocializáció*, akkor „a párválasztási szocializáció eredménye végső soron a házasság sikerében, tartós bevalásában mutatkozik meg”. [14] Ezt azonban – mostani tanítványaink majdan lesz házasságainak sikerét vagy kudarcát – nyilvánvalóan nem mérhetjük. A végeredmény helyett meg kell elégednünk bizonyos részeredményekkel.

De most mit tekintünk eredménynek? A „lecke” ’jó felmondását? Elégedettek inkább akkor lehetnének, ha nevelésünk eredményeként a gyerekekben kedvező *attitűdök* alakulnának ki, melyek meghatározói lesznek későbbi döntéseiknek.

Attitűdök vizsgálataira alkalmasak a különböző attitűdskálák. Ilyenekkel a *Családi életre*

nevelés az osztályfőnöki órán c. könyvben is találkozhatunk, de csak szóróványosan és általában az óra előkészítésének ajánlott módszereként. Olyan anyagra lenne szükségünk, melynek kimondottan is célja a személyiség fejlődéslelektani vizsgálata. Nincs ugyan „rendszeresítve”, de hozzáférhető e tárgykörben egy összegező munka – a *Fejődéslelektani vizsgálatok* –, melynek alcíme: *Társas kapcsolatok és személyiség*. És ha most eszünkbe jut, hogy az iskolai nevelés egyik fő területe a *Közösség és személyiség*, feltételezhetjük, hogy e könyv forgatása szűkebb témánk szempontjából is hasznos tanácsokkal szolgálhat. Igaz ugyan, hogy az említett mű nem kimondottan a családi életre nevelés eredményességét vizsgálja, de ilyen fejezete is van, és a családi életre nevelésnek is fontos kérdései, hogy a gyerekek:

- milyen módon ítélik meg az erkölcsi vétéseket;

- milyen a felnőtt életformáról való elképzelésük;

- milyen jogokat és kötelességeket képzelnek el egy ideálisnak tartott életformában;

- az egyéni tapasztalat mennyire válik náluk életrelvű stb. [15]

Ezzel a terv kész!

„A terv kész!” – mondtuk az imént, pedig csak az osztályfőnöki óraterv egy bizonyos részét készítettük el, pontosabban: csupán a családi életre neveléssel foglalkozó osztályfőnöki órák pedagógiai szakirodalmán rágtuk át magunkat. Ehhez 9 könyvszerű dokumentumot (közülük 5 pedagógiai kiadvány) és ennél sokkal több különböző munkatervet, szemelvényt, tankönyvet, szöveggyűjteményt kellett (kellene) legalább átlapoznunk, képzőművészeti alkotások reprodukcióit végignézni, zeneműveket hallgatni, megismerkedni az Iskolarádió és az Iskolatelevízió adásainak témáival..., és akkor még nem is beszéltünk a hazai tudományos *szakirodalomról* és az *ifjúsági irodalomról*, melyek ismerete a mélyebb tájékozódás és az ajánlások végett ugyancsak elengedhetetlen lenne. Feltehető, hogy az osztályfőnöki órák többi témájának, de a szaktantárgyaknak is ugyanilyen gazdag irodalma van, és az azokra való felkészülés hasonló elmélyültséget igényelne.

De mit szólnak hozzá a pedagógusok? A tapasztalat szerint kényelmesen hallgatással, rossz érzésekkel válaszolnak, ha nem ismerik a szóban forgó könyveket. De gyakran akkor sem lesz jobb a közérzetük, ha lépést akarnak tartani a kiadványokban kifejezett elvárásokkal.

Mindezek alapján talán nem túlzás kijelentni, hogy a közreadott nyomtatványok, kézikönyvek, segédkönyvek stb. nem érik el a kívánt és elvárt hatékonyságot. Az illusztrációként felhasznált óratervkészítés azt a következtetést sugallja, hogy a kevesebb sokkal több lenne, hiszen az információk parttalan áradása

már eleve megriasztja a pedagógust, és szinte folyamatos restanciaérzést kelt benne. Ugyanakkor az is kitűnt, hogy a könyvek között tartalmi átfedések is vannak, nincsenek utalások egymásra, mégis kimaradtak fontos információk az idézett művekből.

Nem lenne-e célszerűbb a nevelés vagy oktatás egy-egy nagyobb területét *egyetlen kézikönyvvel* összefogni? Még így is tekintélyes számú könyvből álló pedagógiai kézikönyvtárral rendelkezne minden pedagógus. De a tapasztalat alapján a leghatásosabb mégis az lenne, ha megfelelően szerkesztett könyvek révén közvetlenül a gyerekekhez szólánk. Ez jelentené a nevelők számára is a legnagyobb módszerbeli segítséget.

JEGYZETEK

[1] *Rendtartás* az általános iskolák számára, 12–14. oldal.

[2] *Módszertani levél az általános iskolai osztályfőnöki foglalkozási terv készítéséről*, Budapest, 1976.

[3] *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve* I. kötet, 1970.

[4] Uo.: 38. oldal.

[5] *Felkészítés a családi életre*, segédanyag a családi életre nevelés iskolai feladataihoz, Budapest, 1975.

[6] *Szexológia*, Gondolat, Budapest, 1975.

[7] *Jirina Strmenová: A gólya bozott?*, Mladé letá, Bratislava, 1971.

[8] *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán*, Módszertani útmutató..., Budapest, 1975.

[9] Uo. 42. oldal.

[10] *Elliot Aronson: A társas lény*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1978.

[11] *Családi életre nevelés az osztályfőnöki órán*, 37. oldal.

[12] *Felkészítés a családi életre*, 72. oldal.

[13] Uo.: 10. oldal.

[14] *Dr. Szilágyi Vilmos: Pszichoszexuális fejlődés – párválasztási szocializáció*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976., 146. oldal.

[15] *Kósáné Ormai Vera-Járó Katalin-Kalmár Magda: Fejlődéslélektani vizsgálatok*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.

M. V. Panov:

SZOVREMENNIJ RUSSZKIJ JAZIK. FONETIKA (Moszkva, 1979)

Nemrég jutott el Magyarországra Mihail Viktorovics Panov legújabb fonetikája, ami az utóbbi évek egyik legalaposabb nyelvészeti munkája. Panov neve nem ismeretlen a hazai szlavisták körében, hiszen az 1967-ben megjelent „Orosz fonetika”-ja is eljutott hozzánk. De ő volt a szerkesztője Az orosz nyelv és a szovjet társadalom c. 4 kötetes munkának is,

ami a korábbi szociolingvisztikai kutatásokat is összegezte sok-sok nyelvt statisztikai adattal.

Panov jelenlegi fonetikája a korábbi főiskolai – egyetemi előadásai során kikristályosodott elméleti anyagot tartalmazza, de rengeteg újat tartalmaz jó néhány vonatkozásban más fonetikához képest.

Panov az ún. moszkvai nyelvészeti iskola egyik jeles képviselője, aki a munkáját volt „tanítójának”, a neves Alekszandr Alekszandrovics Reformatszki-j-nak ajánlja, ami nemes gesztus a szerző részéről.

A 13 fejezetből álló könyv a világos és precíz nyelvészeti gondolkodásra, szemléletre óhajtja nevelni a leendő *osztástanárokat*. Az elméleti anyag rendezett, logikus kifejtése közben gyakorlatokat is ad, amelyek részben a „vizsgálatszolgálat” is szolgálják mellett, hogy „dolgoztatják” a hallgatót és az olvasót.

A lapalji szakirodalmi utalások – az egyes fejezetek végén adott részletes bibliográfiákkal együtt – arra mutatnak, hogy a szerző az orosz és az európai fonetika egyik legjobb ismerője, akitől rengeteget lehet tanulni. A könyv egyik legnagyobb értéke az a színes és érdekesítő anyagkifejtés, amit Panov alkalmaz: szinte kötetlen beszélgetést folytat a hallgatóval, illetve olvasóval a fonetika-elmélet legbonyolultabb kérdéseiről is.

Panov fonetikájának a másik pozitívuma a rengeteg tudománytörténeti utalás, hivatkozás, ami állandó kapcsolatot is jelent a ma fonetikája és a múlt fonetikai eredményei között. Az olvasó így világosan látja a folytonosságot és az egyes részeredmények „súlyát” (Vö. pl. a 13. 18. 21. 41. stb. lapok érdekes kitérőit).

Egy rövid recenzió keretében egy 250 lapnyi terjedelmű munka legfontosabb kérdéseit is nehéz vázolni abban az esetben, ha ez a munka olyan kérdéseket is igyekszik tárgyalni – európai színvonalon –, amelyek eddig a legtöbb fonetikában helyet sem kaptak (pl. a szociofonetika: 207–218. lap; a beszélt nyelv fonetikája: 218–227. lap; a költői nyelv fonetikája: 227–244. lap stb.).

Panov a tiszta, világos fogalmak kialakításának a mestere. A fonetika egyik alapvető kérdésének – a hang és a betű pontos elhatárolása – tisztázásánál Baudouin de Courtenayre (1845–1929) hivatkozik: aki összekeveri a kettőt, az „csak nehezen szokik le, avagy le sem szokik arról sosem, hogy az embert megkülönböztesse az útleveletől...”

Panov könyvében mind az orosz szegmentális elemek (magánhangzók; mássalhangzók; és kapcsolataik), mind a szuprasegmentális (elemek) (szóhangsúly, intonáció) tárgyalásakor egy sor új elképzeléssel, eredeti gondolattal találkozunk (pl. az orosz magánhangzók-fonémák és árnyalataik osztályozásának a fejlődése a XIX. századtól napjainkig: 32–45. lap stb.). Az orosz hangok artikulációs és akusztikai osztályozása